

Małgorzata Durydiwka

Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 30
00-927 Warszawa
mdurydiwka@wgsr.uw.edu.pl

**KRETA
JAKO REGION TURYSTYCZNY**

Zarys treści: Ruch turystyczny na Krecie – jego zróżnicowanie przestrzenne i czasowe. Walory turystyczne Krety. Turystyczna baza noclegowa i baza towarzysząca. Kierunki rozwoju turystyki na Krecie.

Słowa kluczowe: region turystyczny, ruch turystyczny, zagospodarowanie turystyczne, przestrzeń turystyczna.

1. UWAGI WSTĘPNE

Pojęcie „regionu turystycznego” jest dość powszechnie stosowane w literaturze przedmiotu. MILESKA (1963) definiuje region turystyczny jako obszar o wysokich walorach turystycznych, na którym koncentruje się ruch turystyczny. Również BAR i DOLIŃSKI (1974) traktują region turystyczny jako obszar charakteryzujący się walorami turystycznymi i odpowiednimi do nich walorami recepcyjnymi, do którego kieruje się ruch turystyczny. Z kolei według WARSZYŃSKIEJ i JACKOWSKIEGO (1978, s. 31), region turystyczny jest rozumiany jako „obszar pełniący funkcję turystyczną na zasadzie pewnej jednorodności cech środowiska geograficznego oraz wewnętrznych powiązań usługowych”. Region turystyczny może więc obejmować cały kraj, jego część lub grupę krajów, czego przykładem jest regionalizacja turystyczna świata opracowana przez World Tourism Organization. Istotę stanowi zatem skala, w jakiej prowadzimy badania. Możemy zatem mówić o basenie Morza Śródziemnego jako o regionie turystycznym, a także Grecji czy Hiszpanii, czy też poszczególnych ich częściach – traktowanych również jako regiony turystyczne.

**CRETE
AS A TOURIST REGION**

Abstract: Tourism on Crete: its diversity in space and time; tourist assets; accommodation and facilities; development trends.

Key words: tourist region, tourism, tourist infrastructure, tourist space.

1. INTRODUCTION

The notion of the tourist region is commonly used in literature. MILESKA (1963) defines it as an area with tourist assets in which tourism develops. BAR & DOLIŃSKI (1974) treat a tourist region as an area with tourist assets and corresponding assets to receive the tourists. According to WARSZYŃSKA & JACKOWSKI (1978, p. 31), a tourist region is “[...] an area performing a tourist function based on a certain homogeneity of geographical qualities and an infrastructure to service it”. A tourist region may then cover the whole country, a part of it or a group of countries, illustrated by the regionalisation of world tourism established by the *World Tourism Organization*. The scale of research is then vitally important. We could refer to the Mediterranean Basin as a tourist region, as well as to Greece or Spain, or to their individual parts.

For many years Greece has been one of the most frequently visited European

Grecja od wielu lat pozostaje jednym z najczęściej odwiedzanych przez turystów krajów Europy. Co roku przyjeżdża do Grecji ponad 10 mln turystów zagranicznych. Początkowo turyści odwiedzali głównie kontynentalną część Grecji, jednak w miarę rozwoju komunikacji, zwłaszcza lotniczej, znacznie zwiększyła się dostępność ponad 160 zamieszkałych wysp greckich. Świadczy o tym m.in. wzrost liczby lotów czarterowych (NIJKAMP, VERDONKSCHOT 2000). Potwierdzeniem zwiększenia dostępności wysp greckich jest też stały wzrost liczby udzielanych noclegów.

Jedną z wysp greckich najczęściej odwiedzanych przez turystów jest Kreta. Od kilku lat co roku odwiedza ją ponad 2 mln turystów, a liczba lotów czarterowych przekracza 15 tys.

countries and every year over ten million foreign tourists go there. Originally they mostly visited the continental part, but with the development of the transportation system (especially air) over 160 populated Greek islands have also become accessible. This is shown by the increase in the number of charter flights (NIJKAMP & VERDONKSCHOT 2000) and the growing demand for accommodation.

Crete is one of the most-visited Greek islands with, for several years now, often over two million tourists a year and more than 15,000 charter flights.

Tabela I. Liczba noclegów udzielonych w hotelach na wybranych wyspach greckich

Table I. Hotel accommodation on selected Greek islands

Wyspa Island	Liczba noclegów udzielonych w hotelach Hotel accommodation figures							
	ogółem total				turytom zagranicznym foreign tourists			
	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999
Korfu/Corfu	2 943 619	3 250 964	3 565 574	3 710 341	2 439 270	2 824 502	3 124 914	3 232 988
Kreta/Crete	10 069 870	11 495 868	11 830 707	13 116 526	9 241 515	10 618 662	10 990 290	12 250 477
Lesbos	586 946	588 575	569 454	685 150	414 277	369 803	345 689	408 787
Rodos	8 018 603	8 833 546	9 463 142	10 878 443	7 422 051	8 238 210	8 826 030	10 239 689
Samos	885 556	977 906	949 367	1 088 960	745 742	822 055	782 375	902 547

Źródło / Source: Greek National Tourism Organization (www.gnto.gr/2/01/eb10014.html).

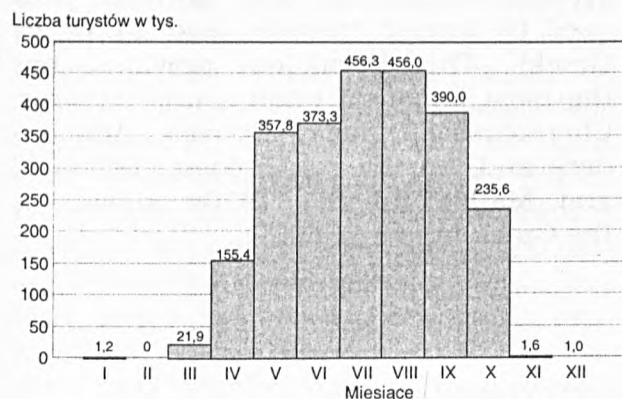
2. RUCH TURYSTYCZNY NA KRECIE

Dzięki swoim walorom przyrodniczym i antropogenicznym Kreta stała się ważnym regionem turystycznym Europy. Według Tourism Directorate of the Island Crete, w 1999 r. tylko drogą lotniczą przybyło na Kretę prawie 2,5 mln turystów zagranicznych. Na Krecie są dwa porty lotnicze – w Chanii i Heraklionie – przyjmujące międzynarodowe loty czarterowe. Trzecie lotnisko – w Sitii (wschodnia część wyspy) – obsługuje tylko loty krajowe. Spośród ogółu turystów odwiedzających Kretę, najliczniejszą grupę stanowią Niemcy (31,9%), Skandynawowie (18,1%) oraz Anglicy (14,9%) (GNTO – Tourism Directorate of the Island Crete, Heraklion).

2. TOURISM ON CRETE

Owing to its natural and man-made assets, Crete has become an important tourist region in Europe. According to the Tourism Directorate, in 1999 almost 2.5 million foreign tourists flew there mostly German (31.9%), Scandinavian (18.1%) and British (14.9%). Two airports (Chania and Heraklion) receive international charter flights while the third (Sitia in the eastern part of the island) has only domestic flights (G.N.T.O. – Crete Tourism Directorate, Heraklion).

Wśród turystów odwiedzających Kretę coraz liczniejszą grupę stanowią Polacy. W 1999 r. drogą lotniczą przybyło na Kretę 28,6 tys. turystów z Polski (ORŁOWSKA-PIETRZYK 2001), a więc stanowili oni 1,5% ogółu turystów, i 22,2% turystów, pochodzących z Europy Wschodniej. O rosnącej popularności Krety jako miejsca spędzania wakacji świadczy fakt, że w latach 1997–1999 liczba wyjeżdżających Polaków wzrosła ponad 2-krotnie (w 1997 r. Wyjechało na Kretę 12,9 tys. osób). Zwiększyła się też liczba lotów czarterowych. W 1997 r. samoloty czarterowe latały tylko z Warszawy do Heraklionu i Chanii oraz z Krakowa do Heraklionu, przy czym najwięcej pasażerów było odprawianych przy lotach z Warszawy do Heraklionu (12 tys. osób, tj. 93,0%). W 1998 r. Uruchomiono połączenia z Poznania i Katowic do Heraklionu, a w 1999 r. z Krakowa do Chanii. Nadal jednak najwięcej turystów wylatywało z Warszawy do Heraklionu, stanowiąc 75,0% w 1998 r. i 77,6% w 1999 r.

Rys. 1. Liczba turystów zagranicznych przyjeżdżających na Kretę wg miesięcy w 1999 r. (G.N.T.O. – Tourism Directorate of the Island Crete, Heraklion)

Natężenie ruchu turystycznego na Krecie wykazuje wyraźne zróżnicowanie w ciągu roku. Najwięcej turystów przybywa w miesiącach letnich, na okres od maja do września przypada 83,0% ogółu przyjazdów na Kretę.

Należy jednak dodać, że sezon turystyczny na Krecie zaczyna się już w kwietniu i trwa do końca października, choć liczba turystów w tych miesiącach jest znacznie niższa i wynosi ok. 155 tys. w kwietniu (6,3% ogółu turystów) i 236 tys. w październiku (9,6%). W miesiącach tych upodobał sobie Kretę szczególnie turyści w wieku emerytalnym, dla których letnie upały są męczące. Nie bez znaczenia dla wydłużenia sezonu turystycznego jest też rosnąca popularność Krety wśród turystów pochodzących

The number of Poles visiting Crete is growing. In 1999 28,600 tourists flew to Crete (ORŁOWSKA-PIETRZYK 2001), 1.5% of the overall number and 22.2% of those arriving from Eastern Europe. Its growing popularity is shown by the fact that between 1997 and 1999 the number more than doubled (in 1997 12,900) and the number of charter flights has increased too. In 1997 charter planes flew only from Warsaw to Heraklion and Chania and from Kraków to Heraklion, with most passengers travelling from Warsaw to Heraklion (12,000 passengers i.e. 93%), while in 1998 new connections were launched from Poznań and Katowice to Heraklion, and in 1999 from Kraków to Chania. Most tourists, however, still travelled from Warsaw to Heraklion (75.0% in 1998 and 77.6% in 1999).

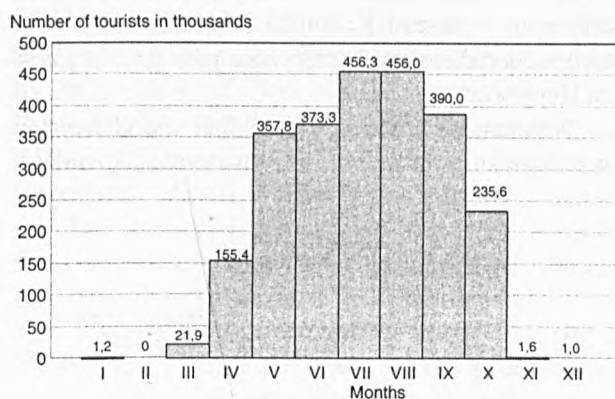

Fig. 1. The number of tourists visiting Crete in individual months (1999) (G.N.T.O. – Crete Tourism Directorate, Heraklion)

Tourist activity on Crete varies through the year with most (83%) in summer (between May and September), however the tourist season has already begun in April and lasts to the end of October although the number in these months is much smaller (155,000 in April (6.3%) and 236,000 in October (9.6%)). Most tourists at these times are retired people for whom the summer heat is very tiring. The tourist season is however getting longer because of the growing

z Wysp Brytyjskich i ze Skandynawii, którzy wraz z turystami niemieckimi stanowią najliczniejszą grupę wśród wszystkich przyjeżdżających późną wiosną i wczesną jesienią. W kwietniu Brytyjczycy stanowią 5,6% przyjeżdżających, Skandynawowie – 17,0%, a Niemcy – 42,3%, zaś w październiku odpowiednio: 14,9, 15,4 i 42,3%).

Ruch turystyczny na Krecie wykazuje również sporą koncentrację przestrzenną. Od wielu lat największe nasilenie ruchu turystycznego przypada na prowincję Heraklion (pod względem administracyjnym Kreta dzieli się na cztery prowincje (nomosy): Chania, Rethymnon, Heraklion i Lasithi). Świadczy o tym liczba noclegów udzielonych zarówno turystom zagranicznym, jak i greckim. Na hotele zlokalizowane w prowincji Heraklion przypadało w 1999 r. 47,8% ogółu noclegów udzielonych turystom, w tym: 48,3% turystom zagranicznym i 41,8% turystom greckim (tendencja ta utrzymuje się od szeregu lat. Np. w 1996 r. na prowincję tę przypadało 47,8% ogółu udzielonych noclegów turystom zagranicznym i 44,5% turystom greckim). Tu bowiem znajdują się najbardziej znane ośrodki turystyczne: Chersonissos, Mália, Góuves, Ammoudara czy położone na południowym wybrzeżu Kalamáki i Mátala, która w latach siedemdziesiątych zasłynęła jako grecka „stolica” hippisów.

Popularność prowincji Heraklion wśród turystów w dużym stopniu wynika z jej walorów antropoge-

popularity of Crete among tourists from the British Isles and Scandinavia who, together with German tourists, are the most numerous in late spring and early autumn. In April 5.6% of visitors are British, 17.0% Scandinavians and 42.3% Germans while in October 14.9%, 15.4% and 42.3% respectively.

Tourism on Crete shows considerable spatial concentration and for many years has been most intense in the province of Heraklion (Crete is divided into four administrative provinces (nomos): Chania, Rethymnon, Heraklion and Lasithi) as shown by the volume of hotel accommodation used by both foreign and Greek tourists there – in 1999 47.8% stayed in its hotels (48.3% foreign, 41.8% Greek). This trend has been continuing for many years e.g. in 1996 47.8% of all accommodation in this province was used by foreign tourists (and 44.5% by Greek). The Heraklion province has the most famous Cretan tourist centres: Chersonissos, Malia, Gouves, Ammoudara and, on the south coast, Kalamaki and Matala (in the 1970s known as the Greek hippie ‘capital’).

Tabela II. Liczba noclegów udzielonych w hotelach na Krecie

Table II. Hotel accommodation on Crete

Prowincja Province	Liczba noclegów udzielonych w hotelach Hotel accommodation figures							
	ogółem / total				turytom zagranicznym / foreign tourists			
	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999
Chania	1 791 140	1 939 102	2 063 885	2 354 840	1 539 287	1 663 484	1 780 706	2 058 706
Rethymnon	1 885 040	1 941 273	2 082 557	2 322 933	1 762 438	1 851 765	1 992 442	2 239 607
Heraklion	4 782 619	5 775 962	5 786 463	6 275 231	4 413 647	5 382 964	5 437 006	5 913 645
Lasithi	1 646 071	1 839 531	1 897 802	2 163 522	1 526 143	1 720 449	1 780 079	2 038 519
Ogółem / Total	10 069 870	11 495 868	11 830 707	13 116 526	9 241 515	10 618 662	10 990 290	12 250 477

Źródło / Source: Greek National Tourism Organization (www.gnto.gr/2/01/eb10014.html).

nicznych. Znajdują się tu bowiem trzy z czterech najważniejszych pałaców minojskich (Knossos, Mália i Fajstos), chętnie odwiedzanych przez turystów nawet jeśli wybrali na miejsce wypoczynku inną pro-

The popularity of Heraklion results mostly from its man-made assets, having three out of the four most important Minoan palaces (Knossos, Malia and

wincję Kreta. Zwłaszcza pałac w Knossos jest „żelaznym punktem” każdego pobytu, bo jak mawiają Kreteńczycy „nie można opuścić wyspy zanim nie zobaczy się Knossos”. Dlatego też co roku Knossos jest odwiedzane przez ponad 675 tys. osób, podczas gdy równie ciekawe Fajstos – zaledwie przez 130–135 tys. osób („Monthly Statistical Bulletin” 1998).

Pozostałe prowincje są nie mniej atrakcyjne turystycznie, choć charakteryzują się nieco mniejszym nasileniem ruchu turystycznego. Mierząc stopień atrakcyjności turystycznej liczbą udzielonych noclegów, niewielką przewagą wśród pozostałych prowincji odznacza się Chania. Turystów przyciąga tu przede wszystkim dawna stolica wyspy – Chania (Chania była stolicą Kreta od czasów panowania tureckiego – w 1645 r. miasto zostało zdobyte przez Turków – do 1971 r., kiedy oficjalnie rolę stolicy przejął Heraklion; miasto zachowało jednak niekwestionowaną pozycję kulturalnej i emocjonalnej stolicy wyspy), uważana za najpiękniejsze miasto Kreta. W pobliżu Chanii są też zlokalizowane największe i najbardziej znane w tej części wyspy miejscowości turystyczne: Agía Marina, Plataniás, Máleme czy Tavronítis z szerokimi, piaszczystymi plażami. Wraz z mniejszymi miejscowościami tworzą one niemal zwarty obszar zabudowany niewysokimi hotelami i pensjonatami, ciągnący się od Chanii na zachód do Kolimbári. W zachodniej części Kreta turyści coraz częściej odkrywają i inne atrakcyjne miejsca. Dwa z nich należą do kluczowych punktów każdego pobytu w tej części wyspy. Pierwsze – to liczący 13 km długości wąwóz Samaria, który ciągnie się od płaskowyżu Omalos do położonej na południowym wybrzeżu miejscowości Agía Roumeli. Drugie – to plaże i wyspy Elafonísi na południowo-zachodnim krańcu wyspy. Plaża Elafonísi jest uznawana za jedną z najładniejszych na Krecie, a niewątpliwą atrakcją są małe wysepki, na które dzięki płytkiemu morzu (0,5–1,0 m głębokości) można dotrzeć w bród.

W 1999 r. na hotele zlokalizowane w prowincji Chania przypadło 18,0% ogółu noclegów udzielonych turystom, w tym 16,8% – turystom zagranicznym i 34,2% – turystom greckim. Szczególnie Grecy upodabiali sobie tę część wyspy. O ile jednak obcokrajowcy koncentrują się głównie w znanych miejscowościach turystycznych, to Grecy szukają zakątków przypominających prawdziwą Kretę, z dala od wielkich kurortów. Dlatego też na miejsce wakacji chętnie wybierają miejscowości położone na południowym wybrzeżu (np. Chora Sfakion) lub na spokojnym półwyspie Akrotiri.

Fajstos), often visited by tourists even when they have chosen a different province. The Knossos palace is a ‘must’ for tourists visited by over 675,000 people every year, as the Cretans say “you can’t leave until you’ve seen Knossos”, while the equally interesting Fajstos by only 130–135,000 („Monthly Statistical Bulletin”, 1998).

The remaining provinces can be considered equally attractive although tourism is less intensive. If we measure tourist attractiveness by the amount of hotel accommodation, Chania province comes first with the former capital Chania (considered the most beautiful town on Crete) – providing the main attraction. This was the capital of Crete from the times of Turkish rule (in 1645 it was conquered by the Turks) until 1971 when the capital was moved to Heraklion. Chania, however, has maintained its unquestionable status as the cultural and spiritual capital of the island. Near Chania are the largest and most famous tourist sites in this part of the island: Agia Marina, Plataniás, Maleme and Tavronotis with their broad, sandy beaches. Together with smaller places they create a self-contained area of small hotels and pensions extending from Chania westwards to Kolimbari. In the western part of Crete tourists have been discovering new places to visit and two seem almost obligatory: the 13 km Samaria gorge running from the Omalos plateau to Agia Roumeli on the south coast, and the Elafonisi beaches and islands. The Elafonisi Beach is considered one of the most beautiful on Crete, its attraction is the small islands which can be reached on foot, owing to the shallow water (0.5–1.0 m deep) on the south-west end of Crete.

In 1999 18% of all tourist accommodation was in Chania hotels (16.8% foreign, 34.2% Greek). Greeks in particular like this part of the island and, while foreign tourists choose well-known places, Greeks look for the original Cretan flavour away from

Niewiele mniejszą popularnością cieszą się dwie pozostałe prowincje Krety: Rethymnon i Lasithi. Na hotele zlokalizowane w prowincji Rethymnon przypadało bowiem 17,7% ogółu noclegów udzielonych w 1999 r., w tym: 18,3% turystom zagranicznym i 9,3% – greckim, zaś w prowincji Lasithi – 16,5% ogółu udzielonych noclegów, w tym: 16,6% – turystom zagranicznym i 14,4% – greckim. W prowincji Rethymnon ruch turystyczny koncentruje się głównie w stolicy *nomosu* oraz w niewielkich kurortach zlokalizowanych w jej pobliżu (np. Gerani, Perivolía), charakteryzujących się dobrymi kąpieliskami przy długich piaszczystych plażach. Coraz większym zainteresowaniem cieszy się też południowe wybrzeże prowincji z takimi miejscowościami, jak: Agia Galini, Preveli i Plakias. Niewątpliwie jednak turystów najbardziej przyciąga sam Rethymnon – turystyczna, kulturalna i administracyjna stolica tej części wyspy. Podobnie jak Chania i Heraklion, miasto to szczyci się bogatą historią, której ślady widać przede wszystkim w architekturze w postaci minaretów, kopół, kamiennych ozdób czy fortyfikacji. Dzisiejszy Rethymnon zbudowano w miejscu, gdzie istniała późnominiojska osada oraz miasta doryckie i rzymskie. Przez prawie 1000 lat miasto znajdowało się pod rządami bizantyjskimi, w XII w. rozpoczęło się 400-letnie panowanie Wenecjan, a od 1646 r. – 250-letnia okupacja turecka. Nad miastem góruje wspaniała twierdza – Fortéza – zbudowana przez Wenecjan w latach 1573–1586, a obecnie będąca głównym celem wycieczek do Rethymnonu.

Zupełnie inny charakter ma Agios Nikólaos – stolica prowincji Lasithi i największy kurort turystyczny we wschodniej części Krety, mimo że właściwie nie posiada żadnej plaży. Wyjątek stanowią niewielkie plaże hotelowe. Generalnie funkcję plaż w tym mieście pełnią pływające pomosty. Na początku lat sześćdziesiątych Agios Nikólaos przeistoczyło się z ośrodka handlowego w ośrodek turystyczny. Jest to miasto pozbawione zabytków, a turystów przyciąga przede wszystkim malownicze położenie nad Zatoką Mirabello i słonym jeziorem Voulisméni, w pobliżu płaskowyżu Lasithi. Obecnie jezioro jest połączone z morzem w celu stworzenia wewnętrznego portu. Znacznie lepsze warunki dla turystów chcących zażywać kąpieli słonecznych i morskich oferują dwa pozostałe miasta prowincji Lasithi – Sitia i Ierápetra, ale są one rzadziej odwiedzane przez turystów.

Ruch turystyczny w prowincji Lasithi nie koncentruje się wyłącznie w tych trzech miastach. Miejscowości turystyczne zlokalizowane są niemalże wzdłuż całego wybrzeża – od Sissi na północy, przez Vái na

large holiday centres travelling to the south coast (e.g. Chora Sfakion) or the quiet Akrotiri Peninsula.

The two remaining provinces – Rethymnon and Lasithi – have an equal level of popularity. Hotels in Rethymnon made up 17.7% of tourist accommodation in 1999 (16.6% foreign, 14.4% Greek) with tourism concentrated mainly in the capital and in small holiday centres (e.g. Gerani, Perivolía) near long, sandy beaches. The south coast is also gaining popularity, for instance Agia Galini, Preveli and Plakis, however Rethymnon itself – the tourist, cultural and administrative capital of this part of the island – is the most attractive. Like Chania and Heraklion, the town has interesting history which still shows in its architecture (minarets, domes, stone decorations and fortifications). It is overlooked by a magnificent stronghold – Fortéza – built by the Venetians between 1573–1586, its main attraction nowadays. Rethymnon was erected on the site of a late Minoan settlement, and Doric and Roman towns and for almost 1000 years was under Byzantine rule, in the 12th C the Venetians took control and in 1646 the 250-year long Turkish occupation began.

Agios Nikolaos – the beachless capital of Lasithi province (the small hotel beaches are the only exception while in Agios Nikolaos their role is taken by floating platforms) and the largest holiday centre in the western part of Crete is quite different. In the early 1960s it turned from a commercial into a tourist centre but is a town without historical monuments where tourists are attracted by its picturesque location on Mirabello Bay and Lake Voulismeni near the Lasithi plateau presently linked to the sea in order to create an inside harbour. Two other towns in the province – Sitia and Ierapetra – offer much better conditions for tourists who want to sunbathe and swim but they are visited less often.

Tourism does not flourish in these three towns alone. Tourist sites lie along

wschodzie po Makriyalós i Ierápetrę na południu. Jest to najtłumniej odwiedzana przez turystów plaża w tym regionie, a o jej popularności decyduje największe na Krecie skupisko palm daktylowych. Dodatkową atrakcją tego regionu stanowią: Grota Diktejska słynąca jako miejsce narodzin Zeusa oraz ruiny jednego z czterech pałaców minojskich na Krecie – w Zákros.

3. ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE NA KRECIE

Dla rozwoju turystycznego regionu duże znaczenie ma zagospodarowanie turystyczne. Wśród elementów zagospodarowania turystycznego szczególną rolę odgrywa baza noclegowa. Kreta dysponuje dość bogatą turystyczną bazą noclegową, która łącznie obejmuje 193,4 tys. miejsc noclegowych. Składają się nań miejsca w hotelach, kwaterach prywatnych, domach letniskowych i na kempingach. Wyposażenie poszczególnych prowincji w bazę noclegową jest dość zróżnicowane i wykazuje analogię do natężenia ruchu turystycznego. Najwięcej miejsc noclegowych znajduje się bowiem w prowincji Heraklion – 88,6 tys., co stanowi 45,8% wszystkich miejsc noclegowych.

Struktura bazy noclegowej na Krecie wykazuje pewną dychotomię. Spośród wszystkich miejsc noclegowych, 57,1% przypada bowiem na obiekty hotelowe, a 42,2% – na kwatery prywatne. Pozostałe obiekty bazy noclegowej nie odgrywają większej roli, jako że na kempingi i domy letniskowe przypada odpowiednio 0,5% i 0,2% ogółu miejsc noclegowych. Ten dychotomiczny podział w strukturze bazy noclegowej jest także widoczny we wszystkich prowincjach Krety.

W strukturze bazy hotelowej Krety widać wyraźną dominację typowych hoteli, które posiadają 78,4% miejsc noclegowych znajdujących się we wszystkich rodzajach obiektów hotelowych i 44,8% ogółu miejsc noclegowych. Zgodnie z kategoryzacją GNT0, hotele dzielą się na sześć kategorii (L, A, B, C, D, E). Na Krecie najczęściej występują hotele kategorii C (49,4% hoteli i skupiają 26,0% miejsc noclegowych w hotelach) oraz A (11,8 i 34,7%) i B (22,4 i 25,0%). W sezonie turystycznym miejsca w tych hotelach są z reguły w całości wykupione przez biura podróży. W ostatnich latach powstaje coraz więcej hoteli kat. L (najwyższy standard), zwłaszcza przy prywatnych plażach wzdłuż północnego wybrzeża, głównie w kurtortach prowincji Heraklion i Lasithi. Jednak obecnie stanowią one tylko 2,5% ogółu hoteli, ale dysponują 10,8% miejsc noclegowych w hotelach.

the whole coast from Sissi in the north through Vai in the east, the most crowded beach in this area, its popularity arising from the largest number of palm trees on Crete, to Makriyalos and Ierapetra in the south. Additional attractions are the Dicteian Cave, famous as Zeus' birthplace, and the ruins of one of the four Cretan Minoan palaces in Zakros.

3. TOURIST INFRASTRUCTURE ON CRETE

Tourist infrastructure is essential for tourist development, and tourist accommodation is particularly important. Crete offers well developed facilities with 193,400 beds in hotels, private houses, chalets and campsites. Facilities in individual provinces vary however and correspond to the intensity of tourism with most beds available in Heraklion (88,600 – 45.8% of all available accommodation).

Tourist accommodation on Crete is divided with hotels providing 57.1 and private lodgings 42.2%. Other types do not play a significant role with campsites and chalets providing just 0.5% and 0.2% respectively. This division is noticeable in all the provinces on Crete.

Traditional hotels clearly dominate on Crete providing 78.4% of all hotel accommodation and 44.8% in general. According to the G.N.T.O. classification, hotels are divided into six categories (L, A, B, C, D, E) with the most numerous being C-category (49.4% of all hotels, providing 26.0% of hotel accommodation), followed by A-category (11.8% and 34.7% respectively) and B (22.4% and 25.0%). During the tourist season rooms in these hotels are usually sold out to travel agencies. In recent years the number of L-category hotels (the highest standard) has been growing, especially near private beaches along the north coast, and mainly in the holiday resorts of Heraklion and Lasithi.

Zgodnie z klasyfikacją hoteli wg ich wielkości podaną przez BŁADKA (1987, cyt. za KOWALCZYK 2001), większość hoteli kretańskich to obiekty małe (do 100 pokoi). Przeciętna liczba miejsc noclegowych w hotelu wynosi bowiem 116. Daje się jednak zauważyć, iż hotele wyższych kategorii są z reguły większe niż hotele o niższym standardzie. I tak na przykład, przeciętna liczba miejsc noclegowych

However, at present they constitute only 2.5% of the overall number and provide 10.8% of hotel accommodation.

Following the hotel classification according to capacity, quoted by BŁADEK (1987, after KOWALCZYK 2001), most Cretan hotels are small (up to 100 rooms,

Tabela III. Struktura bazy noclegowej na Krecie wg prowincji (1999 r.)

Rodzaj bazy noclegowej		Kreta ogółem		Chania		Rethymnon		Heraklion		Lasithi	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Hotele	jednostki	1 246	22,8	340	23,4	229	21,5	442	22,2	235	24,4
	łóżka	110 449	57,1	19 701	50,5	21 824	63,4	49 442	55,8	19 482	62,1
Kwatery prywatne	jednostki	4 176	76,3	1 098	75,6	817	76,9	1 544	77,5	717	74,4
	łóżka	81 580	42,2	18 900	48,5	12 350	35,9	38 770	43,7	11 560	36,9
Kempingi	jednostki	17	0,3	6	0,4	3	0,3	5	0,2	3	0,3
	łóżka	1 037	0,5	317	0,8	175	0,5	384	0,4	161	0,5
Domy letniskowe	jednostki	34	0,6	9	0,6	14	1,3	2	0,1	9	0,9
	łóżka	333	0,2	70	0,2	90	0,2	13	0,1	160	0,5
Razem	jednostki	5 473	100,0	1 453	100,0	1 063	100,0	1 993	100,0	964	100,0
	łóżka	193 399	100,0	38 988	100,0	34 439	100,0	88 609	100,0	31 363	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Tourism Directorate of the Island Crete, Heraklion.

Table III. Accommodation in Cretan provinces (1999)

Type of accommodation		Crete total		Chania		Rethymnon		Heraklion		Lasithi	
		number	%	number	%	number	%	number	%	number	%
Hotels	buildings	1 246	22,8	340	23,4	229	21,5	442	22,2	235	24,4
	beds	110 449	57,1	19 701	50,5	21 824	63,4	49 442	55,8	19 482	62,1
Private houses	buildings	4 176	76,3	1 098	75,6	817	76,9	1 544	77,5	717	74,4
	beds	81 580	42,2	18 900	48,5	12 350	35,9	38 770	43,7	11 560	36,9
Camp sites	buildings	17	0,3	6	0,4	3	0,3	5	0,2	3	0,3
	beds	1 037	0,5	317	0,8	175	0,5	384	0,4	161	0,5
Chalets	buildings	34	0,6	9	0,6	14	1,3	2	0,1	9	0,9
	beds	333	0,2	70	0,2	90	0,2	13	0,1	160	0,5
Total	buildings	5 473	100,0	1 453	100,0	1 063	100,0	1 993	100,0	964	100,0
	beds	193 399	100,0	38 988	100,0	34 439	100,0	88 609	100,0	31 363	100,0

Source: Based on data from the Crete Tourism Directorate, Heraklion.

w hotelu kat. L wynosi 492, kat. A – 341, podczas gdy w hotelu kat. C – tylko 61. Ta duża liczba miejsc noclegowych w hotelach o wysokim standardzie jest podyktowana wysokim kosztem budowy i wyposażenia takich obiektów, co przy niewielkiej liczbie miejsc noclegowych znacznie wydłużyłoby czas zwrotu poniesionych kosztów.

with the average number of beds – 116). Hotels of a higher standard are usually larger: the average number of beds in an L-category hotel being 492, A-category – 341, while in a C-category – only 61. This large number of beds in high standard hotels results from the high cost of hotel

Ważnym elementem bazy hotelowej Kreta są też tzw. hotele apartamentowe, czyli obiekty oferujące umeblowane pomieszczenia mieszkalne wraz z urządzeniami do gotowania w formie aneksu kuchennego. Hotele apartamentowe dysponują pomieszczeniami typu „studio” (sypialnia połączona z pokojem dziennym + aneks kuchenny) lub apartamentami (co najmniej dwa pokoje + aneks kuchenny). Na Krecie hotele apartamentowe stanowią 38,5% wszystkich obiektów hotelowych oraz dysponują 20,8% miejsc noclegowych w obiektach hotelowych. Ten rodzaj hoteli jest szczególnie popularny w zachodniej części wyspy. W prowincji Chania stanowią one bowiem 53,0% obiektów hotelowych i dysponują 42,7% miejsc noclegowych w tych obiektach, zaś w prowincji Rethymnon odpowiednio: 37,6% i 23,3%. Natomiast w prowincjach Heraklion i Lasithi hotele apartamentowe stanowią odpowiednio 30,0% i 34,0% obiektów hotelowych i dysponują 11,6% oraz 18,9% miejsc noclegowych w tych obiektach. Wśród hoteli apartamentowych najwięcej jest obiektów średniej klasy turystycznej (kat. C). Stanowią one 61,6% wszystkich hoteli tego rodzaju i dysponują największą liczbą miejsc noclegowych (60,8% miejsc noclegowych we wszystkich obiektach tego rodzaju).

Większość hoteli apartamentowych – to również obiekty małe, jako że przeciętna liczba pokoi w obiekcie wynosi 27, a średnia liczba miejsc noclegowych 48. Jednak w przypadku hoteli apartamentowych nie ma tak wyraźnej zależności między liczbą miejsc noclegowych a standardem obiektu. Wyjątek stanowią obiekty w prowincji Heraklion, gdzie wraz ze wzrostem standardu obiektu wyraźnie zarysowuje się wzrost liczby miejsc noclegowych.

Dzięki rosnącemu napływowi turystów baza hotelowa Kreta wykazuje coraz większy stopień wykorzystania. Świadczą o tym dane dotyczące obłożenia hoteli. O ile w 1996 r. wynosiło ono 64,7%, to w 1999 r. już 82,3%. Szczególnie wysoki stopień wykorzystania mają obiekty hotelowe zlokalizowane w prowincjach Rethymnon (86,9%) i Heraklion (86,7%).

Uzupełnieniem hotelowej bazy noclegowej na Krecie są pokoje i apartamenty do wynajęcia, kempingi oraz domy letniskowe, które dysponują łącznie 82,9 tys. miejsc noclegowych, a więc stanowią 42,9% całej bazy noclegowej. Szczególną rolę odgrywają kwatery prywatne (pokoje i apartamenty do wynajęcia), czyli tzw. *domátia*, które dysponują 81,6 tys. miejsc noclegowych, co stanowi 42,2% ogółu miejsc noclegowych we wszystkich rodzajach obiektów (tab. III). Dane dotyczą kwater mających certyfikat GNT.O. W rzeczywistości udział kwater prywatnych w bazie noclegowej Kreta jest znacznie wyższy, gdyż znajdu-

construction and facilities, not easily providing a return with a small number of rooms.

Hotels offering furnished apartments with cooking facilities (kitchen annex) – studios (a bedroom combined with a living room and a kitchen annex) or suites (at least two rooms and a kitchen annex) – are an important element (38.5% of all hotels and 20.8% of such accommodation). This type is particularly popular in the western part of the island: Chania (53.0% and 42.7%, respectively), Rethymnon (37.6% and 23.3%), Heraklion (30.0% and 11.6%), and Lasithi (34.0% and 18.9%). Most are C-category hotels (61.6% are in hotels of this standard, with 60.8% of the beds).

Most are small: the average number of rooms is 27, and the average number of beds 48. However, there is no relation between the number of beds and the standard of hotel with the exception of Heraklion where the standard increases with the number of beds.

As the number of tourists rises, the hotels on Crete are used more and more. In 1996 64.7% were full, while in 1999 – 82.3%. Hotels in Rethymnon and Heraklion are particularly well used (86.9% and 86.7% respectively). Hotel accommodation on Crete is supplemented by rooms and apartments for let, campsites and chalets providing 82,900 beds and 42.9% of all accommodation. Rooms and apartments for let, known as *domatia*, play a particular role providing 81,600 beds (42.2% of all beds available). The figures in Table III refer to rooms to let which have been granted a G.N.T.O. certificate. In reality the percentage of rooms to let on Crete is much higher because there are thousands of villas and furnished apartments which have not been catalogued and categorized. Rooms and apartments are usually situated in newly built low buildings and differ in terms of equipment, G.N.T.O. category and price. Following G.N.T.O. regulations, the letting of rooms is only allowed in the summer season; in winter

ją się tu tysiące willi i umeblowanych apartamentów nie objętych inwentaryzacją i kategoryzacją GNTO. Pokoje i apartamenty z reguły znajdują się w nowych, specjalnie w tym celu zbudowanych niskich budynkach, różnią się natomiast wyposażeniem, a tym samym kategorią przyznawaną przez GNTO i ceną. Zgodnie z przepisami GNTO, korzystanie z kwatery prywatnych jest możliwe tylko w sezonie letnim. W sezonie zimowym (listopad–kwiecień) wynajem pokoi i apartamentów jest zawieszony, by nie zwalniać personelu zatrudnionego w hotelach.

Ważnym elementem zagospodarowania turystycznego jest też baza gastronomiczna. Większość hoteli na Krecie, zwłaszcza o wyższym standardzie, oferuje swoim gościom pełne wyżywienie (trzy posiłki) lub śniadania i obiadokolacje, z reguły typu „szwedzki stół”. Zazwyczaj są to jednak posiłki kuchni europejskiej. Dlatego też spora część turystów chcących poznać kretańskie zwyczaje kulinarne korzysta z licznych tawern, które znajdują się nie tylko w dużych kurortach turystycznych, ale także w małych wioskach górskich, gdzie turyści docierają rzadziej. Znaczącym elementem bazy gastronomicznej są też kawiarnie (*kafenion*), doceniane przez turystów zwłaszcza w gorące popołudnia.

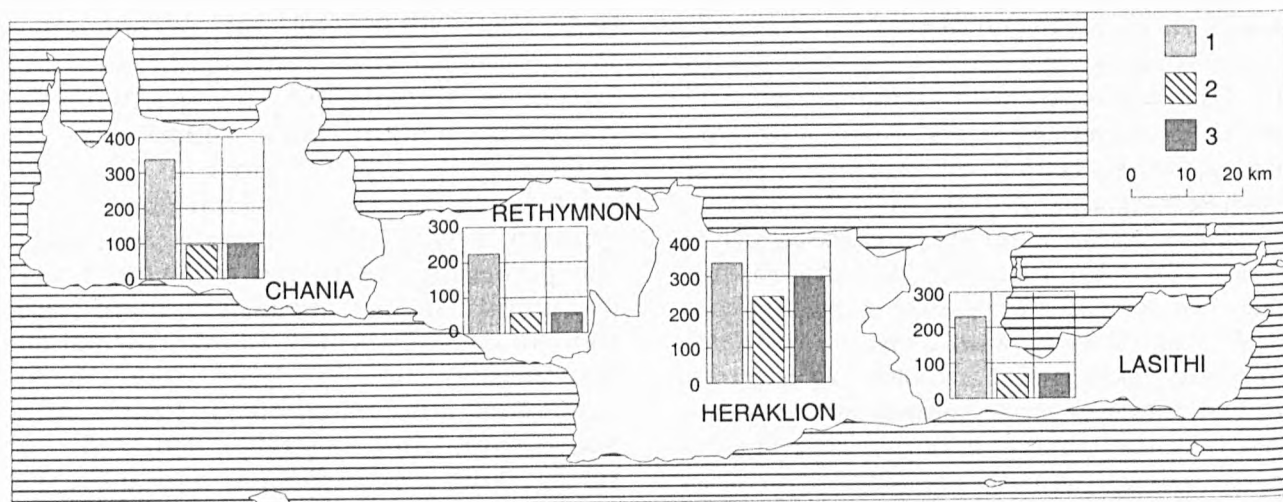
Niebagatelną funkcję w organizacji pobytu turystów pełnią lokalne biura turystyczne. Pomagają one w znalezieniu zakwaterowania, a także organizują wycieczki. Na Krecie działa 479 biur turystycznych, w tym: 242 w prowincji Heraklion, 102 w prowincji Chania, 73 w prowincji Lasithi i 66 w prowincji Ret-

(November–April) it is suspended so that hotel personnel do not have to be dismissed.

Another important element is catering. Most hotels on Crete, especially those of a higher standard, offer their guests full board (three meals) or breakfast and late lunch, the *smörgåsbord* fashion. Usually European cuisine is served; therefore tourists who want to taste local food use the many taverns which can be found not only in large holiday resorts but also in small mountain villages. Cafes (*kafenion*) are an important element and appreciated by tourists especially on hot afternoons.

Tourists largely depend on local tourist offices to find accommodation and organise trips. On Crete there are 479 such offices: 242 in the province of Heraklion, 102 in Chania, 73 in Lasithi and 66 in Rethymnon. They are usually situated in the provincial capitals and large tourist resorts.

More and more tourists travel around Crete on their own, renting a car, a motorbike, or using local bus transport (there are no railways on Crete). KTEL buses guarantee good and frequent connections not only between the main

Rys. 2. Wybrane elementy zagospodarowania turystycznego na Krecie (GNTO – Tourism Directorate of the Island Crete, Heraklion)
1 – obiekty hotelowe, 2 – biura turystyczne, 3 – wypożyczalnie samochodów

Fig. 2. Selected elements of the tourist infrastructure on Crete (G.N.T.O. – The Crete Tourism Directorate, Heraklion)
1 – hotels, 2 – travel offices, 3 – cars rental offices

hymnon. Są one najczęściej zlokalizowane w stolicach prowincji i większych ośrodkach turystycznych.

Coraz więcej turystów podróżuje po Krecie indywidualnie, wypożyczając samochód lub motocykl, lub też korzystając z lokalnej komunikacji autobusowej. Autobusy należące do organizacji KTEL (Inter-city Road Transport Companies) zapewniają dobre i częste połączenia nie tylko między głównymi miastami Krety, ale także niemal ze wszystkimi wioskami, choć częstotliwość kursów jest w tym przypadku znacznie mniejsza. Na przykład na trasie Chania – Rethymnon – Heraklion jest 30 kursów dziennie, Heraklion – Ágios Nikólaos – 38, a na trasie Chania – Chóra Sfakion tylko trzy kursy. Na Krecie nie ma linii kolejowych.

Spora część turystów po przybyciu na Kretę wypożycza samochód, motocykl lub skuter. Na wyspie działają 544 wypożyczalnie samochodów i 137 wypożyczalni motocykli. Duże firmy, jak: Holiday Autos, Avis, Herz czy Eurodollar mają swoje przedstawicielstwa w czterech głównych miastach, w dużych ośrodkach turystycznych i na lotniskach. Ponadto na Krecie działa coraz więcej miejscowych firm zajmujących się wynajmem samochodów i motocykli, które często są też zlokalizowane w mniejszych ośrodkach.

W niektórych regionach Krety ważną funkcję komunikacyjną pełnią promy. Na przykład południowe wybrzeże między Paleochórą i zatoką Mesaras, gdzie prawie nie ma dróg o kierunku równoleżnikowym, nadal obsługują głównie promy.

4. KIERUNKI ROZWOJU TURYSTYKI NA KRECIE

Masowy najazd turystów na Kretę, jaki rozpoczął się pod koniec lat sześćdziesiątych, spowodował wzmożenie działań mających na celu poprawę zagospodarowania turystycznego. Niestety, popełniono w tym czasie również wiele błędów; m.in. znaczna część nadmorskich działek, zwłaszcza na północnym wybrzeżu, została wykupiona po niskich cenach i zaczęły na nich powstawać bez należytej kontroli architektonicznej hotele, bary, dyskoteki. W wielu częściach wyspy nie sposób nie dostrzec zmian, jakie dokonały się w krajobrazie pod wpływem turystyki masowej.

S. LISZEWSKI (1995) wydzielił – na podstawie stopnia natężenia ruchu turystycznego, zagospodarowania turystycznego oraz funkcji realizowanych w wyniku szeroko rozumianej działalności turystycznej – pięć typów przestrzeni turystycznej: przestrzeń

Cretan towns, but with lower frequency almost all the villages. For example there are 30 running between Chania – Rethymnon – Heraklion a day, 38 between Heraklion and Agios Nikolaos and three between Chania and Chora Sfakion.

However, quite a large number of tourists rent a car, a motorbike or a scooter. There are 544 car and 137 motorbike rental outlets with the large companies (such as Holidays Autos, Avis, Herz and Eurodollar) having their offices in the four main towns, in large tourist centres and at airports, with a growing number of local rentals operating in smaller centres.

In certain parts of Crete ferries are an important means of transport e.g. on the south coast between Paleochora and Mesaras Bay where there are almost no land connections.

4. TOURISM DEVELOPMENT TRENDS

The 'attack' of mass tourism on Crete, which began in the late 1960s, led to the improvement in the quality of tourist infrastructure. Unfortunately many mistakes were also made. A large number of seaside plots of land, especially on the north coast, were bought at low prices and filled with hotels, bars and discotheques without proper architectural supervision. In many parts of the islands changes caused by mass tourism are very noticeable.

LISZEWSKI (1995) distinguished five types of tourist space relating to the intensity of tourism, tourist infrastructure and the tourist functions: exploration, penetration, assimilation, colonization and urbanization. The last two are particularly harmful to the natural environment, as the tourist infrastructure and tourist activity has developed most strongly and can cover considerable areas. A vivid example is the

eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji oraz urbanizacji. Szczególnie niekorzystnym wpływem na środowisko odznaczają się dwa ostatnie typy przestrzeni turystycznej, jako że charakteryzują się najwyższym stopniem zagospodarowania turystycznego i największym nasileniem ruchu turystycznego, a ponadto obejmują znaczne obszary. Na Krecie jaskrawym przykładem przekształceń środowiska pod wpływem działalności turystycznej jest północne wybrzeże między Heraklionem i Málíą, które można określić jako obszar intensywnej kolonizacji turystycznej, a miejscami – urbanizacji turystycznej. Również w innych częściach wyspy mamy do czynienia z kolonizacją turystyczną, choć już nie w tak dużym stopniu. W ostatnich latach władze Krety wprowadziły surowsze normy dotyczące projektów, zagęszczenia i jakości stawianych budynków oraz ogólnych planów urbanistycznych miejscowości. Normy te stały się prologiem do większej kontroli rozwoju turystycznego wyspy.

Obecnie Kreta nadal pozostaje regionem turystyki masowej, ale coraz częściej pojawiają się programy decentralizacji ruchu turystycznego oraz wprowadzania proekologicznych form turystyki. Ochrona przyrody staje się powoli priorytetem w rozwoju turystyki na Krecie. Dowodem tego jest uczestnictwo Krety w projekcie *Transnational Cooperation Network for Rural Tourism* (projektem tym są objęte następujące obszary: Vibo Valentia w Kalabrii – Włochy, Sierra de Segura w Andaluzji – Hiszpania i centralna Kreta) finansowanym przez program LEADER II. Celem projektu jest wzbogacenie turystyki poprzez nowe inicjatywy oraz jakościowy rozwój już istniejącej infrastruktury i działalności w dziedzinie turystyki wiejskiej. Wyżej wymienione zamierzenia są uzupełniane przez działalność na rzecz ochrony środowiska, promocji lokalnych produktów oraz zachowania miejscowej tradycji i kultury. Zachęca się więc mieszkańców wsi do wynajmowania pokoi turystom, którzy pragną zatrzymać się w danej okolicy i poznać bliżej jej społeczność. Działania te mają też na celu zmniejszenie ogromnych dysproporcji w poziomie życia między ludnością zajmującą się tylko rolnictwem a osobami pracującymi w sektorze turystycznym. W biurach informacji turystycznej można już bez większego problemu uzyskać adresy kwater na wsi (*rural lodgings*). Często są to tradycyjne domy kreteńskie zbudowane z kamienia z drewnianymi belkami, odnowione i przystosowane dla potrzeb turystów, urządzone w tradycyjnym stylu.

Kreta ma również doskonałe warunki dla rozwoju różnych form turystyki aktywnej. Dlatego wiele agen-

north coast between Heraklion and Malia which can be defined as an area of intensive tourist colonization and, in places, urbanization. In other parts of the island we also witness tourist colonization although not so intensive. In recent years Cretan authorities have introduced stricter norms for the design, density and quality of buildings, and general architectural planning in towns. The new norms have introduced stricter controls on the tourist development of the island.

At present Crete still remains a region of mass tourism, but programmes of tourist decentralisation and ecological tourism are appearing with environmental protection slowly becoming a priority. The island participates in the *Transnational Cooperation Network for Rural Tourism* project which covers Vibo Valentia in Calabria (Italy), Sierra de Segura in Andalusia (Spain) and Central Crete, and is financed by the *LEADER II* programme whose aim is to enrich tourism through introducing new initiatives and improving the quality of the already existing infrastructure and activity in the field of rural tourism. These ideas are supplemented by environmental protection projects, local product promotion, and local tradition and culture preservation. Villagers are encouraged to let rooms to tourists who want to stay longer in a given place and get to know its community. The policy is aimed at decreasing the enormous disproportion in the standard of living of people working in agriculture and those in the tourist sector. Tourist offices provide addresses of rural lodgings which are often traditional Cretan houses built of stone with wooden beams, redecorated, furnished in the traditional style and adjusted to tourist needs.

Crete is also ideal for the development of different forms of active tourism with many agencies offering the following options:

- Trekking trips of varying difficulty e.g. easy routes to Archanes, a well

cji turystycznych na Krecie coraz częściej proponuje turystom:

- wyprawy trekkingowe o różnym stopniu trudności, np. łatwe trasy do Archánes – znanego obszaru winiarskiego (*vineyard*) czy też na Minoans – świętą górę starożytnych w masywie Yuchtas (Kreteńczycy uważali, iż w tamtejszej grocie został pochowany Zeus), jak również trudniejsze trasy po górach Idi czy Dikti;

- górskie wycieczki rowerowe o różnym stopniu trudności – od krótkich i łatwych tras np. po Płaskowyżu Lasithi, dolinie Foinikia czy obszarze winiarskim Archánes, po trudne, ale piękne widowiskowo trasy w głębi wyspy, podczas których uczestnicy pokonują 20–30 km dziennie;

- wspinaczkę skałkową (*rock climbing*) np. w górach Dikti czy też w rzadko odwiedzanych górach Asteroúsia na południu wyspy;

- paralotniarstwo (*paragliding*) – które dzięki dogodnym warunkom wietrznym jest szybko rozwijającym się sportem, o czym świadczy rosnąca liczba szkół i kursów;

- kajakerstwo morskie (*sea kayaking*) jest polecane i praktykowane w wybranych rejonach północnego i południowego wybrzeża Krety; podczas tego typu wypraw uczestnicy mogą podziwiać odległe plaże, małe zatoczki czy morskie grotty; wyprawy te są organizowane – łącznie z przygotowaniem sprzętu i przewiezieniem go na właściwe miejsce – przez wyspecjalizowane w tym zakresie agencje;

- wyprawy botaniczne – polecane są szczególnie wiosną, jako że wtedy turyści mogą zobaczyć tysiące gatunków kwitnących kwiatów (m.in. storczyki, irysy, endemiczne tulipany, goździki, żonkile i mieczyki) i ziół (np. lebiodka, szalwia czy tymianek);

- wyprawy etnograficzne – dziedzictwo historyczne i kulturowe Krety sprawia, iż wyprawy tego typu są organizowane w różnych rejonach wyspy, a ich uczestnicy mogą poznać miejscowe zwyczaje oraz różne dziedziny sztuki ludowej, jak ceramika, wyroby tekstylne, lokalna architektura, tradycyjne instrumenty muzyczne, literatura itp.

Wydaje się, że Kreta ma szansę uniknąć intensywnej urbanizacji turystycznej charakterystycznej dla wielu wybrzeży śródziemnomorskich, także w Grecji. Tym bardziej, że nigdy nie były tu budowane wysokie hotele przewidziane na kilkadziesiąt miejsc. Dzięki unikatowej rzeźbie terenu – z wysokimi górami i głębokimi wąwozami – ogromnej różnorodności florystycznej, a także niezliczonym grotom, plażom, kościołom, kaplicom i klasztorom oraz bogatej historii i kulturze, Kreta może stać się też regionem tzw. turystyki zrównoważonej (*sustainable tourism*).

known area of vineyards, or to the ancient holy mountain of the Minoans in the Yuchtas range where Cretans used to believe that Zeus was buried, as well as more difficult routes in the Idi or Dikti Mountains;

- Mountain biking – from short and easy routes, e.g. on Lasithi plateau, in Foinikia valley or the Archanes vineyard area – to difficult, but beautiful ones in the island's interior when bikers cover 20–30 km a day;

- Rock climbing e.g. in the Dikti Mountains or in the rarely visited Asterousia Mountains in the south of the island;

- Paragliding – due to good wind conditions it is a fast developing sport and the number of schools and courses is growing;

- Sea 'kayaking' in certain regions on the north and south coasts where distant beaches, small bays or sea caves can be visited. The trips, including equipment preparation and delivery are organized by specialised agencies.

- Nature trails, advertised mainly in spring as tourists can then see thousands of blossoming flowers (orchids, irises, endemic tulips, carnations, daffodils and gladioli) and herbs (e.g. marjoram, sage, thyme);

- Ethnographic trips – the historical and cultural heritage of Crete results in trips to various places where tourists can learn about the local customs and forms of folklore: pottery, textile products, local architecture, traditional musical instruments, literature, etc.

It seems that Crete stands a chance of avoiding the intensive tourist urbanisation, typical of many Mediterranean coasts, especially as tall hotels for thousands of guests have never been built here. Owing to its unique geomorphology with high mountains and deep valleys, great floral variety, as well as countless caves, beaches, churches, chapels and monasteries, interesting archaeological zones, and a rich history and culture, Crete may well become a region of sustainable tourism.

5. UWAGI KOŃCOWE

Region turystyczny jest to obszar pełniący funkcje turystyczne, a podstawę jego wydzielenia stanowi pewna jednorodność cech środowiska oraz wewnętrzne powiązania usługowe (WARSZYŃSKA, JACKOWSKI 1978). Jednorodność ta nie jest jednak całkowita, gdyż zawsze występuje zróżnicowanie cech dopuszczone w ramach przyjętych kryteriów, a różnice nieistotne zostają pominięte. Zatem region turystyczny jest jednorodny w granicach wyznaczonych przez przyjęte kryteria. Jednocześnie o wydzieleniu regionu decyduje cecha lub zespół cech wyróżniający go od pozostałych obszarów (WRÓBEL 1967).

Jakie argumenty decydują więc, że Kretę możemy określić mianem regionu turystycznego? Po pierwsze, Kreta jest najbardziej na południe wysuniętą wyspą Grecji i jednocześnie najbardziej odizolowaną z wysp greckich. Już ta izolacja sugeruje, że może być ona traktowana jako odrębny region. Region jest bowiem rozumiany *ex definitione* jako pewien obszar ciągły (WRÓBEL 1967). Ta izolacja oraz historia Krety sprawiły, że jest ona najmniej grecką ze wszystkich wysp tego kraju. Zatem również pewna odrębność historyczna i kulturowa powoduje, że możemy traktować Kretę jako odrębny region. Ponadto Kreta jest obszarem o wysokich walorach turystycznych, zarówno przyrodniczych jak i antropogenicznych, a pod względem rozwoju turystycznego jest wyspą spójną wewnętrznie. Świadczą o tym dane dotyczące stopnia zagospodarowania turystycznego oraz natężenia ruchu turystycznego. Zatem kryteria wydzielenia regionu turystycznego określone w definicjach są w przypadku Krety spełnione.

5. CONCLUSIONS

A tourist region is an area performing tourist functions, and the basis for its delimitation is a certain homogeneity of natural environmental qualities, as well as infrastructural independence (WARSZYŃSKA & JACKOWSKI 1978). It is not completely homogeneous as differences within a certain range are always acceptable while insignificant ones are ignored. Therefore a tourist region is homogenous only within limits set by the accepted criteria. Simultaneously, delimitation is determined by those characteristics distinguishing it from other areas (WRÓBEL 1967).

Why can we then call Crete a tourist region? Firstly, Crete is the southernmost Greek island, and at the same time the most isolated, and this isolation makes it in a way a separate region. *Ex definitione*, a region is a certain continuous area (WRÓBEL 1967) and the isolation and the history of Crete has made it the least Greek of all the islands and its historical and cultural distinctiveness mean it can be treated as a separate tourist region. Moreover, Crete is an area of considerable tourist assets, both natural and man-made, and as far as tourist development is concerned, as shown by the data on tourist infrastructure and the intensity of tourism, it is homogenous and successfully fulfils the criteria for the delimitation of a tourist region.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

- BAR R., DOLIŃSKI A., 1974, *Geografia turystyczna Polski*, PTE, Warszawa.
- CATLING C., 2000, *Kreta*, Wiedza i Życie, Warszawa.
- KOWALCZYK A., 2000, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa.
- KOWALCZYK A., 2001, *Geografia hotelarstwa*, Wyd. UŁ, Łódź.
- LISZEWSKI S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turizm”, t. 5, z. 2, s. 87–103.
- MILESKA M. I., 1963, *Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju*, „Prace Geograficzne”, Instytut Geografii PAN, nr 43, Warszawa.
- „Monthly Statistical Bulletin”, 1998, vol. 43, no. 8, National Statistical Service of Greece, Athens.
- NIJKAMP P., VERDONKSCHOT S., 2000, *Sustainable tourism development: case study of Lesbos*, [w:] H. COCCOSSIS, P. NIJKAMP (ed.), *Sustainable Tourism Development*, Ashgate, Aldershot–Burlington, p. 127–140.
- ORŁOWSKA-PIETRZYK M., 2001, *Rozwój działalności czarterowej w PLL LOT SA*, maszynopis pracy magisterskiej wykonanej na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- SOMERVILLE C., 1997, *Explorer Kreta*, GeoCenter, Warszawa.
- WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- WRÓBEL A., 1967, *Pojęcie regionu a metoda regionalna*, „Przegląd Geograficzny” t. 39, z. 1, s. 73–84.